

Сања П. Веселиновић¹
Филозофски факултет, Нови Сад
Универзитет у Новом Саду

ПЕСНИЧКЕ РЕФЛЕКСИЈЕ ЖИВА БОЛИЦЕ КОКОЉИЋА

„Властелин которски“, Живо Болица Кокољић, један је од најзначајнијих представника барокне поезије на тлу Боке Которске у 17. веку, а његово обимно и разноврсно дело доступно је јавности тек неколико последњих деценија. Иако се истиче пре свега својом пригодном поезијом, неке од Боличиних рефлексивних песама, као и рефлексивних стихова присутних у његовим посланицама, поменути су узгред у анализама посвећеним овом бокељском песнику, готово увек уз напомену да се ради о стиховима који доказују постојање самосвојног песничког квалитета код Болице. Одрицање квалитета и естетске вредности поезији Жива Болице Кокољића иначе је често у студијама о овом песнику. У раду се настоји истражити има ли основа за ревалоризацију и реактуализацију Боличиног дела, при чему се већим делом анализирају рефлексивни стихови његових песама испеваних на народном, илирском језику. Циљ је показати у којим моментима Живо Болица Кокољић остаје само вешт барокни стихотворац, а у којима исказује аутентично песничко осећање које може бити вредно и за данашњег читаоца. Искреност песника, као и тенденција да у одређеним стиховима иступи као посебно личан, нису више једина мерила квалитета када је у питању Боличина поезија, а методом компарације настоји се додатно осветлити место Жива Болице Кокољића у контексту наше барокне књижевности.

Кључне речи: Бока Которска, барокна поезија, рефлексивна поезија, пригодна поезија, 17. век

УВОД

Књижевност која се у доба ренесансе, барока и просвећености развијала на подручју Дубровника, и на подручју Боке Которске, у великој мери доживљава се као једна посебна целина. Иако су обе ове области биле и временски и географски ограничене, будући да су већ више од два века само историјска категорија – Дубровачка република као самостална држава престала је да постоји почетком XIX века, а Бока Которска била је под млетачком управом од почетка XV до краја XVIII века – то није једини разлог за специфичну врсту културно-историјске симбиозе ових подручја. Злата Бојовић сматра да су, поред историјских извора, постојали и други одређујући чиниоци, као на пример развијеност градских средина и друштвена уређеност комуна, али и специфични културни и духовни ареал који се створио на том простору (в. Бојовић 2010: 11). Заједничка овим областима је и аутохтоност која се, како Злата Бојовић записује, „без обзира на узор, наметала померајући

1 veselinovic3223@gmail.com

тачку књижевног доживљаја ка суштини на свом језику и изворима, усменој и писаној традицији, духу и природи човека те средине којој припада. То јој је давало посебност која је доприносила њеној свежини, својеврсној оригиналности и вредности” (Бојовић 2010: 11).

У много чему било је, међутим, разлике између стварања у Дубровнику и у Боки Которској. То је видно већ у ренесансној књижевности, али када је реч о периоду барока, разлике постају још јасније уочљиве: „Књижевност коју је минули шеснаести век оставио у наслеђе следећем, седамнаестом, на подручју које покрива данашња Црна Гора са својим приморјем била је упадљиво неједнака по обиму и нејединствена по карактеру; исто тако није ни по вредности била сва од истог рода, нити је пак могла да се једначи с књижевношћу оствареном у другим и већим ондашњим нашим литерарним срединама” (Пантић 1990: 81). Таква литерарна средина свакако је била она у Дубровачкој републици. Иако су везе између књижевности на подручју данашње Црне Горе са приморјем, и књижевности у Дубровачкој републици биле сталне и снажне, особености и једне и друге могле су се временом прецизно диференцирати. Јасно је, дакле, да засебан круг барокних писаца чине писци Боке Которске.

Док ренесансна књижевност у Боки Которској, и поред културних предуслова, није имала великог замаха (в. Бојовић 2010: 30), чини се да епоха барока омогућује песницима на тлу Боке Которске знатно продуктивнији и разноврснији израз. Невена Варница пише да „битно обележје поезије седамнаестог века Боке Которске јесте везаност за реалне и свакодневне догађаје” и додаје: „као да мале средине привлаче мале теме, па је тако и у Боки” (Варница 2003: 560). Такав стваралачки приступ не смањује распон тема којима се песници баве, већ напротив, омогућује већи уплив животног, али и историјског, што је и данас значајно за културно-историјске реконструкције епоха о којима је реч. Чешће се, међутим, заузима другачија перспектива, која се односи пре свега на пригодну природу поезије седамнаестог века у Боки Которској: „Док у поезији европског барока доминирају љубавне, религиозне и рефлексивне теме, оне су код наших песника оскудне и, у погледу обима и вредности, наткриљене пригодним стиховима са локалном тематиком – похвалним песмама, осмртницама и историјским песмама” (Рогановић 2017: 373). У седамнаестом веку велика промена догађа се и на пољу језичког израза, те је карактеристично и то да је књижевност „добрим својим делом, свој израз тражила у латинском и италијанском језику, мада не више и једино у њима, као што је случај био дотле” (Пантић 1990: 82). О овоме Павић записује: „У биконфесионалној Боки Которској, у песништву Змајевића, Баловића, Ненадића, Луковића и других анонимних песника, народни језик се користи попут сличне праксе дубровачких песника ренесансе и барока” (Павић 1991: 47). Иако се поменуте промене не дешавају само на подручју Боке Которске, обе се као значајне карактеристике везују управо за которског

песника Жива Болицу Кокољића. Владимир Рогановић наглашава: „Један припадник угледне которске властелинске породице певао је међутим, колико данас знамо, на 'словинском' више, у дужем временском периоду, тематски и жанровски разноврсније и од својих савременика и од претходника. Био је то Живо Болица Кокољић (1599–1685)” (Рогановић 2017: 372). Како је готово целокупна барокна књижевност Боке Которске на маргини књижевноисторијских проучавања, није необично што је дело овог угледног Которанина дуго било недоступно јавности. Упркос значајним променама које су учињене на том пољу, он и данас у великој мери остаје познат тек као писац пригодних песама, од којих је одређени део испеван и на народном језику. Важно је, међутим, истаћи различите истраживачке перспективе из којих је овом песнику до сада било приступано, како бисмо могли утврдити које су могућности нових проучавања Боличине поезије.

ЖИВО БОЛИЦА КОКОЉИЋ У НАУЦИ О КЊИЖЕВНОСТИ

„Захваљујући Пантићевим истраживањима данас се о првим представницима барока у Боки Которској зна много више него раније”, бележи тачно Коста Милутиновић (Милутиновић 1991: 242). Професор и академик Мирослав Пантић имао је кључну улогу у представљању песника Жива Болице Кокољића јавности: године 1996. објављује избор из Боличине поезије на италијанском језику и све сачуване „илирске” песме чиме садржај барокне књижевности стваране у Котору постаје богатији за преко четири стотине песама: „И својим садржајем и богатим коментарима приређивача М. Пантића, ова књига из основа мења досадашњу представу о Болицином песничком раду и обиму и разноврсности барокне књижевности стваране у Котору током XVII века” (Бојовић 1997: 73). У књижевној критици доследно се понавља непрецизна оцена разmere италијанских и „илирских” песама у збирци Жива Болице Кокољића – „илирских” песама тако има „шездесетак” или „седамдесетак”, док је италијанских песама „више од триста”. Невена Варница прва записује: „Седамдесет песама испевано је на српском језику, а управо писање 'по нашки' истицали су и први Боличини биографи” (Варница 2009а: 199). Један од првих Боличиних биографа био је Срећко Вуловић, познати историчар старе Боке Которске, који је у свом *Појису и оцјени Народних Бокешких Сјисаџеља и њихових дјела* још 1879. године поменуо Жива Болицу Кокољића и матерински језик на којем је песник писао. Када је реч о „материнском језику”, ауторка додаје напомену која се односи на исказ о песмама испеваним на српском језику: „Реч је о мешавини српских и хрватских језичких облика који се тешко могу једнозначно одредити” (Варница 2009а: 199). У студијама и научним радовима хрватских аутора приметна је истрајност у одређењу овог дела Боличине поезије као хрватског.

Мирослав Пантић у предговору Боличине *Поезије* истиче следеће:

„Све доскора Живо Болица био је познат по двама песмама испеваним у похвалу Пераштанина Андрије Змајевића приликом његовог посвећења за надбискупа барског и примаса 'Краљевства Србије' године 1671. [...] Оне су чак остале изван Боличиног обимног зборника поезије, у коме је неки анонимни преписивач са Корчуле спасао од коначног заборава више од четири стотине песама овог у оно време виђеног которског патриција, који је шест пута био само на дужности градског судије, а исто је толико пута одашићан у Венецију, као поклисар свога града код 'млетачке господе'" (Пантић 1996а: 6–7).

Како је Боличин рукопис доспео у Корчулу открива и детаљно објашњава Виниције Лупис. „Анонимни преписивач” помињан готово у свим изворима о збирци Жива Болице Кокољића, први пут је именован као племкиња Франица Бизанти-Арнери:

„Енигму о подријетлу Боличина корчуланског рукописа ријешио је пријепис *Osmana Gospodina Giua Frana Gundulicha* из истог архива, с нацртаним грбом которског племићког рода Segogni и ex librisom Franc(eschi)ne: Bisanti, Arneri, истог рукописа као и у Боличину рукопису. [...] Корчулански рукопис је занимљиво свједочанство о културној разини једне которске племкиње која се бавила преписивањем и која је у својим ковчезима донијела из Котора у Корчулу поетску успомену на родни град” (Лупис 2006а: 68).

Занимљиво је да Лупис пише свој текст о Живу Болици десет година након што је Мирослав Пантић објавио његов песнички зборник, међутим, ту чињеницу не спомиње ниједном речју. Лупис чак инсистира на томе да је дело „Походјење цркава које су у Котору од Братства Светога Кржа”, садржано у „илирским саставима” које је Пантић приредио, „до-сад остало незапажено у архивској прашини” (Лупис 2006б: 1).

Невена Варница бавила се Боличиним стваралаштвом у три своја рада који пружају различите перспективе на пригодну поезију овог которског песника. У складу са природом Боличиних барокних посланица, Варница даје увид у развој овог жанра на подручју Боке Которске, али и на различите варијације унутар жанра у поезији Жива Болице Кокољића. Иако се бави оним делом његове поезије који је за њега највише и карактеристичан, а то су његове посланице представницима млетачке власти, званичницима, провидурима, као и пријатељима, Варница не занемарује песничке рефлексije које се у појединим моментима јављају чак и у песмама такве, пригодне природе. Ауторка ни у једном тренутку не прелази у емфатично приказивање Боличиног песничког умећа, међутим, анализа његових песама она доказује да је Болица заиста, „пored вештине барокног творца стихова, имао бар наговештај живог песничког талента и индивидуалности” (Варница 2009а: 205). Истом тежи и Владимир Рогановић у свом раду где је, поред поезије Жива Болице, дата и детаљна слика почетака књижевности на народном језику у Боки Которској у

17. веку. То је уједно и најскорије бављење стваралаштвом овог песника, имајући у виду да је реч о раду из 2017. године.

За разлику од Варнице и Рогановића, Слободан Просперов Новак у више својих студија даје сасвим неповољну оцену Боличиног песничког дела. Ванда Бабић у својим огледима о хрватској култури и књижевности Боке Которске истиче како Новак „бококторску књижевну баштину у потпуности третира дијелом хрватске књижевности укључујући, откривајући и вреднујући многе познате и мање познате бококторске писце у својим повијестима књижевности” (Бабић 2016: 22). Занимљиво је и запажање ауторке о заступљености одређених мање познатих бокељских писаца у другим историјама књижевности. Сазнајемо, тако, да Живо Болица Кокољић није ни поменут у историјама књижевности које пишу Шиме Љубић, Бранко Водник, Славко Жежић, Миховил Комбол и Дубравко Јелчић пре Слободана Новака (в. Бабић 2016: 25). У својој *Повијести хрватске књижевности* Новак кратко записује о Болици: „Велику производњу стихова забиљежио је, додуше, Которанин Иван Болица Кокољић који је био пажљив читалац пријашњих пјесника, али је у стотинама својих пјесама на талијанском и хрватском језику тек писац примијењене поезије, аутор пригодница и неке врсте стиховане друштвене кронике” (Просперов Новак 2004: 140). У другој студији која се бави бокељским писцима, Новак заједно са Викторијом Франић Томић оштро пише о Болици: „У пјесмама Болица је највише од свега био кроничар своје епохе, пописивао њезине номенклатуре, пјесник протоколара и дежуран, досадан и ситничав, особан, али и удворан према млетачкој власти. Биљежио је сваку ситницу друштвене кронике, био је будан грађанин, али не и пјесник” (Франић Томић, Просперов Новак 2016: 36–37). Даље, међутим, ауторка и аутор истичу Боличине рефлексивне песме и казују како управо с њима он улази „у матицу оновремене хрватске књижевности, јер он ако не вриједношћу онда свакако енергијом стоји уз бок ауторима какви су у Далмацији били Иван Мршић или Иван Иванишевић, у Дубровнику Иван Бунић или Владислав Менчетић, а у Банској Хрватској Матија Магдаленић или Фран Крсто Франкопан” (Франић Томић, Просперов Новак 2016: 38). Иако не развијају назначене компарације, ауторка и аутор наслућују могућност смештања Жива Болице у шири књижевно-историјски контекст, при чему се тежи превазилажењу простог географско-временског одређења песника у кругу барокних писаца Боке Которске.

Злата Бојовић као истакнути проучавалац барокне и ренесансне књижевности у више својих радова даје осврт на стваралаштво Жива Болице Кокољића. Она наглашава значај Пантићевог приређивачког рада, међутим, седам година након објављивања Боличине поезије, скреће пажњу на то да је зборник „у науци непознат и некоришћен”, иако је у њу донео „низ изненађења” (Бојовић 2003: 121). Смештању Болице у шири књижевни контекст доприноси њен рад о барокном макабризму. Док макабристички призори у појединим стиховима Жива Болице Ко-

кољића служе само стилској игри, стихови Бара Бетера, Ивана Антуна Ненадића и Јована Рајића кроз јаркост својих макабристичких слика постижу много снажније стилске ефекте, изазивају велике емоције и на тај начин остварују значајну функцију у склопу њихових дела (в. Бојовић 2011).

Да је могуће повезати Жива Болицу и са песницима савремене књижевности показује Иван Бошковић пишући о поетским упориштим књижевног идентитета песника Виктора Виде: „Међу особитим знаковима завичајне идентификације Вида спомиње и 'бокељске башче'. [...] Премда не спомиње имена, није тешко закључити како су Видиној рефлексiji своје дјеловање 'посудили' и Бизанти, и Паскалић, и Бона-Болирис, и Болица-Кокољић, и други који су својим госпојама и 'пребијелим цвјетовима' посвећивали своје стихове и пјесме” (Бошковић 2014: 225–226). Славица Стојан, међутим, остаје у периоду 17. века када пише о великом земљотресу, који је 1667. године погодио Дубровник и околину, у делима бокељских и дубровачких песника. Изузимајући радове Невене Варнице и поједине коментаре Мирослава Пантића уз песме Жива Болице Кокољића, у књижевној критици углавном изостају анализе појединачних Боличиних песама. Такву анализу проналазимо у раду Славице Стојана када је у питању песма „Сузе оца врху дјевојчице своје убијене од потреса”, која се из перспективе личног губитка бави великим дубровачким земљотресом.

Име Жива Болица Кокољића, сем у набрајањима бокељских писаца 17. века, или низању угледних припадника породице Болица, помиње се у науци о књижевности ретко. Тешко је судити је ли таква заступљеност овог песника оправдана, имајући у виду мале уметничке домете којима се његова поезија најчешће описује. Чињеница је, међутим, да зборник од преко четири стотине песама до данас остаје „непознат и неискоришћен”, како истиче Злата Бојовић, а да истовремено нуди разноврсно обиље барокних тема и мотива који своје место налазе како у пригодним, тако и у сатиричним, љубавним, песмама „од кола”, али и у његовој религиозно-рефлексивној поезији. „Поред културноисторијских, Боличин поетски израз, нарочито онај настао на народном језику, има и несумњивих уметничких вредности због искрености његовог поетског надахнућа и снаге коју у себи носи”, записује Владимир Рогановић (Рогановић 2017: 377). Јесу ли уметничке вредности Боличиног поетског израза одиста „несумњиве” или је Живо Болица у највећој мери ипак „досадан” и „ситничав” хроничар, неопходно је сагледати у интерпретацији неких од његових најуспелијих песничких остварења.

ПЕСНИЧКЕ РЕФЛЕКСИЈЕ У ПРИГОДНОЈ ПОЕЗИЈИ ЖИВА БОЛИЦЕ КОКОЉИЋА

О појединим успелим песничким рефлексijaма у посланицама Жива Болице Кокољића на „илирском” језику, писали су, како је већ поменуто, Невена Варница и Владимир Рогановић. У овом раду скренућемо пажњу зато на песме које су остале мање запажене, што резултира и непримећеним песничким рефлексijaма. Оно што се може уочити јесте да је и иначе повлашћено место песме, њен почетак, врло често најснажније и најуспелије место Боличиних посланица. У складу са барокним маниром, песник започиње своје песме неком општом рефлексijом о животу, да би у складу са темом (осмртница, песма на улажење у манастир, песма на годишњицу смрти) даље развијао ту рефлексiju на примеру конкретне особе којој је песма и упућена. Песма „На улажење у манастир светог Павла госпође Фране Бућића” започиње стиховима: „Сред пучине свијета овога / крјепка у својој некрјепчини, / ако свеза у тишини / једра, Фране, срца твога” (Болица Кокољић 1996: 96). Мирослав Пантић у својој напомени поводом ове песме истиче први и други стих: „ова два стиха о свету који је снажан (*крейпак*) само у својој слабости (*некрейчини*) казују, на начин типично барокни, антитезом и парадоксом, мисао о пролазности типичну за барокну филозофију” (Пантић 1996б: 295).

Иако оваква слика јесте типична за епоху барока у књижевности, она је ипак богата значењима, те пружа различите могућности за тумачење. Пучина света која симболизира његову непрегледност, ширину и немогућност обухватања, скупља се ипак у тачки која буку таквог света надјачава „у тишини”. Мисао да је снага света управо у ономе што га чини slabим није нова ни оригинална, али је подстицајна за даље тумачење песме. На сличан начин на који се снага и слабост једно другом супротстављају, али и повезују, делују у песми пучина и тишина. Метафоре које у себи садрже море, воду или брод и иначе су честе у барокној књижевности, а у поезији песника Боке Которске добијају и додатну значењску нијансу. Свет је у очима бокељских песника одиста био као отворено море, и неретка су приказивања искушења у виду бура која такав свет чине још теже савладивим, а човека недовољно „крепким”. У овој пригодници нема, међутим, буре, а свет је савладан у самој средини своје пучине, једрима срца госпође Фране Бућића, у којима је дашак Божије милости. Отуда и постаје могуће везивање једара „у тишини”. Тишина егзистира усред пучине, као што снага опстаје у слабости.

Песма „У смрт много свијетлога и поштованог господина дум Лода Ничиновића, достојнога арципопа и каноника поштованог капитула светог Трипуна” разликује се од других „песама плача”, како их сам Болица у једном тренутку назива, по слици коју успешно развија од почетка до краја песме, а која смањује патетику којом овакве песме иначе обилују. Песма почиње следећим стиховима: „Кријаше свом

сјени широке пољане / један бор зелени од четири гране, / ка Вишњи одреди сред града Котора / да расте, ки сједи при гори крај мора” (Болица Кокољић 1996: 147). Завист опаке судбине чини да готово сав украс овог бора нестане, те три гране бора „обали” у њиховом расту. Једна грана, међутим, остаје: „нека редовници од ње сјен имају, / божји насљедници под њом прибивају” (Болица Кокољић 1996: 147). Та грана је покојник којем Болица посвећује песму, а три гране прекраћене у свом развитуку, његова су браћа која су трагично страдала. Даље песник, без много китњастих фраза уобичајених у његовој поезији, као и у барокној поезији уопште, даје слику смрти дум Лода Ничиновића: „Али смрт немила која све сатире / ни ова ње крила не да да простире, / ње бритки мач трже с пријеваром скровито, / скрши је и врже на земљи срдито” (Болица Кокољић 1996: 147). Примећује се да песник обраћа посебну пажњу на звучање, те се тако слажу речи немила/крила, сатире/простире, трже/врже, скровито/срдито. Мноштво алитерација додатно доприноси звучности ове слике. Своју краћу осмртницу Болица завршава успешно заокруженом метафором, у којој, у складу са барокном поетиком, утеху налази у мисли о животу после смрти: „Али ни тијем она немило се толи / глуха, осiona овди не охоли, / ер позна да гори у вјечној ливади / ку она обори грану Бог усади” (Болица Кокољић 1996: 148). Снажна вера у наставак живота „на ономе свету”, типична за епоху барока, добија, на извештан начин, своје „поостварење” у слици која је једноставна, лако разумљива и природна – нема анђела који дочекују покојника, раскошних уживања ни обећања благодети – умрли је грана, Божијом руком усађена у земљу, која поново расте и развија се у јединој „вјечној ливади”.

Занимљива је песма „Супроћ онијема који сковаше први аркибуз”, при чему је аркибуз „убојито ватрено оружје претходног и његовог времена, које се појавило најпре крајем XIV в., а затим све више усавршавало, палило се фитиљем или кременом” (Пантић 1996б: 353). Увођење свакодневних предмета, па и оружја у поезију, обележје је барокне књижевности. Силовитост са којом песник проклиње оне који су аркибуз сковали једнака је огорчености што због таквог оружја витешка част и достојанство губе на снази и вредности: „ере најбољег витеза најгори / кад хоће из њега без страха умори” (Болица Кокољић 1996: 215). Песма завршава рефлексом у којој личности из грчке митологије, иначе честе у Боличиној поезији, заузимају значајно место и интензивирају не само стилски ефекат Боличине мисли, већ истичу и њену философску дубину: „За тако охоло оружје мњу вами / Иксион да коло, а Сизифо ками” (Болица Кокољић 1996: 215). Коло (точак) и камен делови су аркибуза, чиме Боличина кратка клетва добија на тежини, док је Иксион „личност из грчке митологије који је извршио прво познато убиство”, а Сизиф „такође врло позната личност из митологије, која се зна највише по муци која му је за казну одређена у Доњем свету: да вечито уз брдо гура велику и тешку стену” (Пантић 1996б: 353). Ове митолошке личности постају тако

у симболичном смислу далеки преци свих оних који се архибузом служе, и који ће због тога и наследити казне својих далеких предака.

У другој пригодној Болициној песми препознајемо изјаву песника која је, по речима Мирослава Пантића, „веома важна, а ваљда је и искрена” (Пантић 1996б: 339). Реч је о песми која је одговор Жива Болице Вицку Продићу на његове похвале. Сама песма доноси „све одлике барокне поезије: барокна претеривања, вештачке изразе, али и песнички свежа и жива решења” (Варница 2009б: 146). Овде се, како је Пантић већ забележио у напомени поводом ове песме, посебно истиче искреност песника. Песник се исказује као личан, непосредан и аутореклексиван, те тако на самом крају песме пише: „мени ниједно доба јер ствари милије / освин ока оба од спјевања није” (Болица Кокољић 1996: 187). Мирослав Пантић пише како је реч о изјави „тада већ такорећи полуслепог услед болести очију”, што јој даје на значају и тежини (Пантић 1996б: 339). Поједини аутори истичу другу Боличину аутопоетичку изјаву као „најрјечитији пјесников паратекст” (Франић Томић, Просперов Новак 2016: 36), а реч је о топосу скромности, честом у Болициној поезији, који се појављује већ у другом одговору Вицку Продићу: „Ја не умим пјети, ни ми се пристоји / да се пјесник ријети могу нијесам који” (Болица Кокољић 1996: 188). Томе у прилог, како сматрају аутори, служи чињеница да Жива Болица ниједан свој песнички текст никада није пожелео штампати, што се даље објашњава тиме да Болица, „премда врло упоран и плодан писац, није себе сматрао књижевним професионалцем” (Франић Томић, Просперов Новак 2016: 59). Изјава у Боличином одговору Вицку Продићу пружа, међутим, другачију перспективу на овај проблем. Песник није био само „неком врстом новинара онога доба”, ни „будног грађанина” (Франић Томић, Просперов Новак 2016: 36). Потреба за песничким стварањем није тек наличје многобројних функција које Болица обавља у јавном животу, већ аутентично осећање да поезија има моћ да учини *милијум* живот и ономе који пише, и ономе коме се пише.

РЕФЛЕКСИВНЕ ПЕСМЕ ЖИВА БОЛИЦЕ КОКОЉИЋА

Као најуспелије Боличине рефлексивне песме испеване на „илирском” језику истицане су до сада најчешће оне које представљају препеве, или слободније преводе, познатих латинских и грчких песама. То су, по хронолошком реду и називима из Пантићевог издања: „Умрли живот какав”, „*Cur mundus militat*”, „*Deus venerunt gentes*”, „Из гршкога”, „Из латинскога”. Пантић им у својим напоменама посвећује највише пажње, а чак и у *Злаштној књизи бокељских књижевника* где су уметнички донели Жива Болице Кокољића до сада најнеповољније, оцењени песма „*Cur mundus militat*”, на пример, описана је као „нешто најбоље што је Болица написао на хрватском језику” (Франић Томић, Просперов Но-

вак 2016: 39). Рефлексивне песме уопште представљају и један од првих разликовних елемената када су у питању италијански и „илирски” део Боличине збирке:

„Док је талијанска Боличина збирка у цјелини била оптимистичније интонирана и док се она више бавила протоколом и друштвеним обвезама, дотле је хрватски дио збирке рефлексивнији и на неки начин туробнији. У њему има више засебних пјесама о пролазности свих вриједности, о химбености којом је човјек окружен, о ништавилу. У таквим пјесмама био је Болица најближи свому изворном гласу и у таквим је стиховима најособнији” (Франић Томић, Просперов Новак 2016: 38).

Када Пантић пише да се за Жива Болицу Кокољића „тек у наше дане неочекивано открило да је по свему био изузетни песник међу осталим песницима бокељским” (Пантић 1996в: 42), чини се да је највећи доказ његове изузетности управо у његовим рефлексивним песмама. Иако препев латинских и грчких песама као најуспелије рефлексивне песме имају у себи и свежине и оригиналности, изворне Боличине поетске рефлексije доносе ипак највише песничког надахнућа, најискренију емоцију и најприроднији израз.

Једна од таквих песама јесте „Сузе оца врху дјевојчице своје убијене од потреса”, исповедна, али и рефлексивна, имајући у виду начин на који песник промишља стање своје емоционалне немоћи. Песник оплакује смрт своје кћерке Катарине страдале у земљотресу шестог априла 1667. године, и у више својих песама исказује бол за својом јединицом. У песми испеваној на „илирском” језику записује: „Ево друго већ годиште, / ах, ма плачна успомено, / греде да ми њу притиште / тврдо стијење поруњено. / Њу говорим, споменути / ер не могу мило име / што се срце ме не смути, / веће туга не склопи ме” (Болица Кокољић 1996: 225). Осмерци у којима је песма испевана чине да песма добије још потреснији призив, а већ две наведене строфе „откривају понајбоље Болицу човека и песника, ломљивог и сензитивног” (Рогановић 2017: 376). Немогућност да помене име своје кћери и избор који при томе чини, а то је коришћење заменице, не открива само песника занемелог од бола, већ и дубину његове туге. Он није способан да осмисли начин на који ће у песми заменити име своје кћери, а понајмање је способан да учини то у барокном маниру – отуда тек лична заменица, а не нека врста барокног претеривања у којем би овенчао име своје кћери китњастим фразама.

Песник се обраћа Богу са жељом да му „објави” да ли је његова кћерка „дохватила рај”, јер једино у томе може наћи смирење: „То ме само ер смирити / може, и ме грозне сузе, / ке пролијевам, утјешити, / од кад ми је тва моћ узео” (Болица Кокољић 1996: 226). У тумачењу Славице Стојана остаје замагљен последњи стих ове строфе: „[...] није посве јасно очитује ли пјесник теодицејски став или је констатација 'од кад ми је тва моћ узео' становити пријекор и неприхватање” (Стојан

2015: 139). Чини се ипак да у питању јесте теодицејски став, па чак у извесном смислу и знак прихватања, јер пре тога песник показује да је спреман смирити се у сазнању да је његова кћерка заслужила рај. Посебно је потресна строфа која следи: „А ти, жељо срца мога, / кадгоди се мени укажи, / тер жалосна татка твога / плач и уздах горки утажи” (Болица Кокољић 1996: 226). Непосредно обраћање покојној ћерки, и израз „татка” уместо „оца”, иако карактеристичан за седамнаестовековни Котор, део су једноставних стихова који и данас имају моћ да делују на читаоца, и то не због пуког стилског ефекта. Даље песник „кончетозно дефинира своје стање емоционалне пустоши упоредивши се са стаблом које с пролећа не може зазелењети” (Стојан 2015: 139). Иако делује као једна од уобичајених барокних слика, она носи у себи снажну поетску мисао, не о дрвету које је остало неплодно, што би, такође, лако могла бити слика адекватна Болицином осећању, већ о дрвету које је изгубило смисао само по себи и не може више озеленети с пролећа и бити лепо, независно од било какве друге функције коју би требало да испуњава.

Последњу строфу песме Пантић описује кратко али значајно као стихове „највећег људског очаја: песнику се не мили да уђе у свој растурени дом” (Пантић 1996 б: 359): „У просуту стану мому / улјест ми се већ не мили, / ки скончање битју твому / даде, а мене смртно ухили” (Болица Кокољић 1996: 227). Славица Стојан пише како „емо-тивно погађају реципијента пјесникови закључни стихови у којима гласом очајника исповиједа да му се не да ући у кућу у којој је у потресу изгубила живот његова малена кћи” (Стојан 2015: 139). Када се има у виду Боличина пригодна поезија и низ осмртница које је овај песник за живота испевао, овакав крај песме делује још потресније – не постоји утеха којом би песник могао закључити своју песничку исповест, нити могућност да се она заврши некаквим стоичким исказом. Таквим исказима, међутим, у којима се родбини умрлог препоручује аристократско држање у тузи и непроливање суза, обилује његова пригодна поезија. То не значи, ипак, да је Болица у овим песмама неискрен. Одсуство таквих исказа само потврђује још једном дубину његове жалости и немогућност да се до краја песнички изрази. Упркос томе, ова песма успела је песничка исповест, али и успела рефлексивна песма.

Боличини препеви латинских и грчких песмама нису испевани толико личним песничким гласом, међутим, ове песме дају занимљиву визију човека из различитих перспектива, какве се, на пример, нуде у песми „Умрли живот какав је”. Човек је приказан од рођења до смрти са својим уплаканим дечијим очима, згрбљеним костима и у својој мртвачкој голотињи, а све је то заокружено уобичајеном варијацијом барокне мисли о пролазности живота: „од када се ер повије, / до гроба му хип је сами” (Болица Кокољић 1996: 101). Песма „*Cur mundus militat*” даје једну од најбољих строфа које је Болица испевао: „Веће вјеруј словом који / на леду су уписани, / нег у себи све што гоји / свијет лаживи неуздани” (Болица Кокољић 1996: 105). Иако у овим песмама

има бизарних мотива, меланхолије и туробних мисли о смртности и пролазности, што представља све одлике барокне поезије, чини се да Живо Болица Кокољић ипак настоји да очува чистоту и једноставност основне мисли о којој одређена песма говори. За разлику од његове пригодне поезије, ове песме не обилују претеривањима и набрајањима. Без потребе за сервилном љубазношћу према пријатељима и млетачким представницима власти, у овим песмама Болица се често исказује као оштар и критичан, дајући замаха својој огорчености, али врло често без патоса и патетике. И Боличине љубавне песме садрже у себи одређену дозу песничке рефлексije, што би могло представљати добар подстицај за будућа истраживања његовог дела. Читање Боличиних песничких рефлексija даје разлог за поновно вредновање његовог дела и тумачење из различитих истраживачких перспектива, имајући у виду да његов обиман поетски зборник не представља само важно културноисторијско сведочанство о Боки Которској 17. века, већ и драгоцен извор вредних песничких остварења.

Литература

Бабић 2016: V. Babić, *Kulturalno pamćenje – ogledi o hrvatskoj kulturi i književnosti Boke*, Tivat: Hrvatsko nacionalno vijeće Crne Gore.

Бојовић 1997: З. Бојовић, Необјављена поезија которског барокног песника Жива Болице Кокољића, Београд: *Књижевност и језик*, год. 45, бр. 4, 71–75.

Бојовић 2003: З. Бојовић, *Троја ужежена* Франа Бобаљевића Кука, у: Ивановић, Р; Матицки, М. (уред.). *Зборник у почаси академику Мирославу Панџићу*, Београд: Институт за књижевност и уметност; Нови Сад: Филозофски факултет, 119–159.

Бојовић 2010: З. Бојовић, Поезија Дубровника и Боке Которске у доба ренесансе, барока и просвећености, у: Бојовић, З. (прир.), *Поезија Дубровника и Боке Которске*, Нови Сад: Издавачки центар Матице српске, 11–37.

Бојовић 2011: Z. Bojović, Barokni makabrizam, *Slavica Wratislaviensia*, vol. 153, 117–125.

Болица Кокољић 1996: Ж. Болица Кокољић, Пантић, М. (прир.), *Поезија*, Цетиње: Обод.

Бошковић 2014: I. Bošković, Poetska uporišta Vidina književnog identiteta, *Croatica and Slavica ladertina*, vol. 9/1, br. 9, 225–239.

Варница 2003: Н. Варница, Барокне посланице на тлу Боке Которске, Нови Сад: *Зборник Маџице српске за књижевност и језик*, књ. 61, св. 3, 559–563.

Варница 2009а: Н. Варница, Пригодна поезија Жива Болице Кокољића, Нови Сад: *Зборник Маџице српске за славистику*, књ. 75, 199–207.

Варница 2009б: Н. Варница, Поетска писма Жива Болице Кокољића, у: *Синхрониско и дијахрониско изучавање врста у српској књижевности*, књ. 2, 145–152.

Лупис 2006а: V. Lupis, Predgovor, у: Bolica Kokoljić, Ž, *Pohodjenje crkava koje su u Kotoru od Bratstva sv. Križa, i prvom svetom Križu*, Lupis, V. (prir.), Perast: „Gospa od Škrpjela”.

Лупис 2006б: V. Lupis, O Živu (Ivu) Bolici Kokoljiću, u: Bolica Kokoljić, Ž, *Pohodjenje crkava koje su u Kotoru od Bratstva sv. Križa, i prvom svetom Križu*. Lupis, V. (прir.), Perast: „Gospa od Škrpjela”.

Милутиновић 1991: К. Милутиновић, Мирослав Пантић, *Књижевности на шлу Црне Горе и Боке Кошорске од XVI до XVIII века, Историјски записи*, год. 44, бр. 1/2, 241–250.

Павић 1991: М. Павић, *Барок*, Београд: Досије, Научна књига.

Пантић 1990: М. Пантић, *Књижевности на шлу Црне Горе и Боке Кошорске од XVI до XVIII века*, Београд: Српска књижевна задруга.

Пантић 1996а: М. Пантић, Живо Болица, которски песник XVII века, у: Болица Кокољић, Ж, *Поезија*, Пантић, М. (прir.), Цетиње: Обод.

Пантић 1996б: М. Пантић, Напомене о 'илирским' песмама, у: Болица Кокољић, Ж, *Поезија*, Пантић, М. (прir.), Цетиње: Обод.

Пантић 1996в: М. Пантић, Поезија барока и просвећености у Црној Гори и Боки Которској, *Пјесници барока и просвећености*, Цетиње: Обод, 5–111.

Просперов Новак 2004: S. Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti. Raspeta domovina*, svezak 1, Split: Marjan tisak.

Рогановић 2017: В. Рогановић, Барокни песник Живо Болица и почеци књижевности на народном језику у Боки Которској у XVII веку, *Исходишта*, бр. 3, 369–378.

Стојан 2015: S. Stojan, Poetika katastrofe – pjesnici o velikoj trešnji 1667. godine u Dubrovniku i okolici, u: *Anali zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, br. 53/1, 113–148.

Франић Томић; Просперов Новак 2016: V. Franić Tomić; S. Prosperov Novak, *Zlatna knjiga bokeljskih književnika*, Zagreb: Lilliput planet.

Sanja Veselinović / POETIC REFLECTIONS OF ŽIVO BOLICA KOKOLJIĆ

Summary / Živo Bolica Kokoljić is one of the most important representatives of baroque poetry of the Boka Kotorska Bay in the 17th century, and his extensive and diverse opus has been available to the public for the last few decades. Although primarily known for his occasional poetry, some of Bolica's reflexive poems, as well as the reflexive verses in his epistles, are mentioned in passing in the analyses dedicated to this Boka poet, almost always with the remark that these are the verses that prove the existence of an autonomous poetic quality in Bolica's poetry. The renunciation of the quality and aesthetic value of the poetry of Živo Bolica Kokoljić is common in studies on this poet. This paper attempts to explore whether there are grounds for revalorization and re-actualization of Bolica's work, mostly by analyzing the reflexive verses of his poems sung in the folk, Illyrian language. The goal is to show in which moments Živo Bolica Kokoljić remains only a skillful baroque poet, and in which he expresses an authentic poetic feeling that can be valuable for today's reader. The sincerity of the poet, as well as the tendency to appear in certain verses as particularly intimate, are no longer the only criteria of quality when it comes to Bolica's poetry, and the comparative method aims to further illuminate the place of Živo Bolica Kokoljić in the context of our baroque literature.

Key words: Boka Kotorska, baroque poetry, reflexive poetry, occasional poetry, 17th century

Примљен: 16. новембра 2018.

Прихваћен за штампу фебруара 2019.